

DURAY MIKLÓS

Forradalom vagy hatalomátvétel?

címben fölített kérdés – még ha sok ellenvetést válthat is ki – jogos azokra a társadalmi folyamatokra vonatkozóan, amelyek a XX. század nyolcvanas éveinek végén megváltoztatták a Szovjetunió érdekszférájába tartozó közép-európai országok politikai képét.

Forradalomról csak Romániában és Csehszlovákiában beszélnek. A térség többi országában átépítésről, pluralizálásról, rendszerváltozásról folynak a viták, és ezek jegyében zajlanak a politikai küzdelmek. Noha Európának minden volt „kommunista” országában ugyanarról van szó: válságba jutott, vereséget szenvedett, illetve megbukott a kommunista párttal képviselt egypártrendszer, és csődbe jutott, illetve összeomlott az állam által központilag irányított tervgazdaság. Általánosítva: a globális politika megváltozása miatt nem lehetett tovább életben tartani a szerkezetileg, eszmerendszerében, valamint gazdasági elméletében és gyakorlatában is hibás, szocialistának nevezett politikai rendszert. Azaz nem lehetett alkalmazni még egyszer olyan erőszakot, mint 1956-ban Magyarország ellen, 1968-ban Csehszlovákiában vagy 1980-ban Lengyelországban. Ezért az eleve megszűnésre ítélt struktúra az állampolgárok kisebb vagy nagyobb nyomására egyszerűen összeroppant.

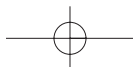
Az országoként különböző néven nevezett folyamat lényege tehát az, hogy a szétbomlasztott vagy megbuktatott politikai rendszer és a pártállam helyét egy más politikai rendszer foglalta el.

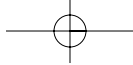
Ez a más Romániában különbözik legkevésbé az előbbbitől, hiszen a „forradalom”, de inkább puccs után megrendezett „szabad” választások nyomán is egypárti uralom alakult ki, holott több politikai párt is létezik az országban.

Jugoszlávia – mely a kommunista országok enfant terrible-je volt – most is sajátos úton jár. Szlovénia ugyanis politikai szerkezete és gazdasági rendszere miatt már csaknem külföldnek tekinthető az omladozó államszövetségben, Horvátország kis késéssel ugyancsak, míg Szerbiában még mindig legszívesebben az egypárt-rendszert tartanák életben.

Lengyelország a szegénységgel és a pártossággal vívja sajátos lovagi tornáját, pedig a demokratikus választások itt döfték le leghamarabb a „kommunizmus hétfejű sárkányát”.

Magyarországon az 1956-os forradalom vérbefojtását követő diktatúra elmúltával a hatvanas évek második harmadában kezdett hegemónistává enyhülni a totalitarizmus, és itt zajlott le a legcivilizáltabban a rendszerváltozás. Olyannyira, hogy a kommunista párt (azaz a Magyar Szocialista Munkáspárt) a romániaihoz vagy

a csehszlovákiaihoz hasonló véresszájú kommunistaellenes propaganda nélkül szenvedett vereséget.

Kelet-Németországban nem csupán a legmerevebb egypártrendszer dőlt meg a hivatalos magyarországi hatalom hatékony segítségével és a Budapest felől Bécsbe menekülő keletnémetek lábdobogásának kíséretében, hanem gyakorlatilag is megszűnt a Német Demokratikus Köztársaságnak nevezett sztálinista szülemény.

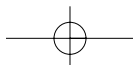
Csehszlovákiában pedig – öt héttel a romániai véres események előtt – 1989. november 17-én, a magyarországi ellenzékiek és a hivatalos Magyar Televízió talaj-előkészítő munkálatai jóvoltából is – igaz, utolsó előttiként, de mégis – kivonult az utcára a prágai ifjúság, hogy eleget tegyen történelmi küldetésének: lebonyolítsa a „bársonyos forradalmat”.

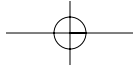
Az egész kelet-közép-európai átalakulásban az volt a leginkább figyelemreméltó, hogy éppen abban a Csehszlovákiában tartotta magát oly sokáig és annyira szilárdan a totalista rendszer, amelyben – a hiedelem szerint – a demokráciának mélyre nyúló gyökerei vannak.

Valóban furcsa ez a paradoxon, de aligha meglepő, ha ismerjük a körülményeket. Az ország lakossága nagy többségének érdekei – a „csehszlovák nemzetállam” vélt stabilitásának, a változatlanságból származó hamis biztonságérzetnek és a munka nélkül megszerezhető osztályadalmi, valamint egyéni előnyöknek a szintjén – hagyományosan összefonódtak a politikai hatalommal és az állam érdekeivel. Emiatt nem alakulhatott ki tömegnyomást kifejtő társadalmi ellenzék. Emiatt nem teremthetett meg a politikai pluralizmus olyan alapja sem, mint Magyarországon vagy Lengyelországban, ahol a csehszlovákiaihoz hasonló érdekszövetség az egyén és a hatalom között csak elvétve létezett. A Charta '77 csak szellemi gócként működött, amely – noha élesztője volt a politikai változásoknak – önmagában képtelen lett volna elindításukra. Akik a rendszer bukását óhajtották, csupán egyben reménykedhettek: az ifjúság lázad fel, mert még nem szövődött bele a hatalmi érdekek rendszerébe.

Valóban az ifjúság lázadozása volt a döntő mozzanat, melynek kitörését a felnőtt lakosság túlnyomó része passzívan várta. Voltak azonban érlelő előzmények is.

Elsősorban a lengyel és a magyar példának volt nagy hatása. A csehszlovák társadalom egy része ugyanis fokozottan kezdte érezni, hogy ha nem mozdul, akkor a felbomlóban levő pártállami rendszerben a Szovjetunió utolsó csatlósa marad, és behozhatatlan hátrányt szenved: elveszti mindazt az előnyét, amelyet a második világháború után éppen a Szovjetunió hű szövetségeseként megszerzett. A lengyelekkel és a magyarokkal szemben ez az érzés azonban éveken keresztül inkább negatív reakciókban nyilvánult meg. A lengyeleket lenézték a forrongások miatt, az „inkább lázonganak, mintsem dolgoznak” hamis szlogent hangoztatva. A magyarokra pedig irigykedve néztek, és várták Magyarország gazdasági összeomlását. Lengyelország felé azonban volt az érzelmeknek más lecsapódása is. A szlovák római katolikusok mintának tekintették a lengyelországi katolikus egyház társadalmi és politikai erejét. Elsősorban a cseh Charta '77 igyekezett jó kapcsolatokat kiépí-

teni a Solidarnosccsal, a magyarországi demokratikus ellenzékkel azonban ilyen bensőséges kapcsolatot sohasem kezdeményezett.

A másik sürgető vagy inkább bátorító tényező a keletnémet posztsztálinista hatalom gyors és vértelen összeomlása volt 1989 szeptembere–novembere folyamán. Ha ez ott így megtörténhetett, gondolták, talán ki lehet próbálni Prágában is, hátha itt is ugyanúgy sikerül.

Ma már egyre több közvetett bizonyíték tanúskodik arról – a titkosrendőrség ügynökeként leleplezett „forradalmárok” révén –, hogy a háttérben a titkosrendőrség és a szovjet titkosszolgálat is mozgatója volt az eseményeknek. Gorbacsov számára ugyanis kényelmetlenné kezdett válni mind a honeckeri, mind a husáki, mind a Ceaușescu-féle rezsim.

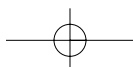
Csehszlovákiában ebben a légkörben – önkéntelenül is – ugrásra készen állt a Charta '77 köré csoportosulók jelentős része: ha megroppan a husáki–jakeši rendszer, átvehetik a hatalmat. Emiatt természetesen éppen a Charta-csoport volt az egyetlen ellenfele azoknak, akik – ügynökeik segítségével – hatalmon belül maradvá szeretnék volna túlélni az elkerülhetetlen rendszerváltozást.

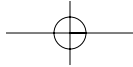
1990 nyarán, több mint nyolc hónap távlatából már mindezt érzékelt lehetett, hiszen a hatalomátvétel, vagy ha úgy tetszik: a forradalom egyes szakaszai már elég pontosan láthatók voltak.

A „startlövés” tehát 1989. november 17-én dördült el. Ezt a dátumot néhány héttel az események után már ugyanolyan pátosszal emlegették az új hatalom alkotói, mint pl. évtizedeken át az Auróra ágyúiból 1917 novemberében leadott lövések évfordulóját a kommunisták. Tény, hogy a diákok, majd később az őket támogató néhány prágai ipari üzem munkásságának nyomására, illetve az általuk meghirdetett országos sztrájk következményeként, rövid ellenállás és néhány napos hátrálás után megadta magát a hivatalban levő politikai vezetés, és összeomlott az egypártrendszer. November végére úgy szűnt meg működni, mintha csak azt várta volna, hogy átadhassa a kormányzást, minthogy a jövő amúgy is kilátástalannak mutatkozott. Mintha szerződést kötött volna az új hatalom várományosaival – a társadalom más alstruktúráiba való átszivárgás lehetősége ellenértékéért. Ma már úgy tűnik, hogy komolyabb ellenállást csak azok tanúsítottak közülük (pl. Prága városi pártbizottságának titkára), akik nem voltak eléggé beavatva a politikai háttérmozgások titkaiba.

A hatalomátvétel első fázisa valamivel több mint egy hónapig tartott. Három nappal év vége előtt ért véget. Ennek a szakasznak azonban volt néhány olyan állomása, amely az egész folyamatot jellemezte.

November végén – miután a Gorbacsov bukásában hiába reménykedő prágai hatalom ellenállása kilátástalannak bizonyult – lemondott Jakeš, a Csehszlovák Kommunista Párt főtitkára, és Zdeněk Urban foglalta el a helyét. Az új kormány megalakítására irányuló kísérletek azonban rendre kudarcba fulladtak. A színtérre lépő új hatalom képviselői – a prágai Polgári Fórum Koordinációs Bizottsága és a Válságstáb – ugyanis nem fogadták el a kormányalakítással megbízott kommunista politikus által javasolt kabinetet. Emiatt állandósult a sztrájkkészültség.

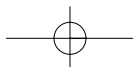
Ezzel párhuzamosan a kommunista párt mindent megtett annak érdekében, hogy pozícióját legalább részben megtarthassa. Ez részben sikerült is, mert december 8-án és 9-én a kommunista Éalfa vezetésével megalakult új kormányban csak eggyel kevesebb volt a párttag, mint a nem kommunista miniszter. A kommunista miniszterek azonban jó taktikai érzékkel – a miniszterelnökkel egyetemben – röviddel kinevezésük után kiléptek a pártból. Ezt kívánta tőlük az új helyzet és a közhangulat, s ezzel jelzést is adtak a párttagoknak, hogy kövessék példájukat. Az új kormányt, kellő pátozzsal – többek között emiatt is – „a nemzeti közmegegyezés” kormányának nevezték el.

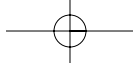
E szakasz utolsó állomása volt Husák köztársasági elnök lemondása és az új elnök megválasztása. Aligha lehetett volna elképzelni, hogy ne Václav Havel kerüljön a köztársasági elnöki székbe. Nem csupán azért, mert ő volt a hatalomátvétel egyik központi alakja, s nem is azért, mert az ő nevét kapta szárnyra leginkább az utca népének hangja, hanem elsősorban amiatt, hogy az 1968-as cseh emigráció túlnyomó többsége, az otthoni ellenzék és a változásokon munkálkodó, háttérben álló politikusok Havelt preparálták olyan figurává, akit adandó alkalommal az ország élére lehet állítani – egy új Masarykká lehet tenni –, hogy visszaszerezze a cseh nemzetnek a husáki éra alatt megtépzott gloire-ját.

Havel elnökké választásának legzavaróbb mozzanata az volt, hogy az illegitimnek kikiáltott parlament választotta meg őt, kézfelemeléssel, egyhangúlag, mintha mindez a legvirágzóbb sztálinizmus idején történt volna.

A hatalomátvétel első szakaszát Csehországban a hirtelen mozgalommá szerveződött, de nem teljesen hagyománytalan Polgári Fórum irányította. Ennek csírái – ellenzéki körökben – már 1968 óta bontakoztak. Szlovákiában a még inkább sebtében összeállt Nyilvánosság az Erőszak Ellen nevű mozgalom töltötte be ugyanezt a szerepkört. Ennek azonban – cseh társával ellentétben – nem volt semmilyen „történelmi”, azaz ellenzéki háttere. Mindkét mozgalom konglomerátumjellegű volt. Képviselve volt bennük a jobboldali irányzatoktól kezdve a liberálistól a nem kommunista baloldalig minden lehetséges ideológia és szándék. Tagjai között voltak nemcsak korábbi ellenzékiek és a népüknek elkötelezett értelmiségiek, hanem a kommunistából hirtelen forradalmárrá és antikommunistává vedlett karrieristák, a titkosrendőrség volt ügynökei, lumpen és extravagáns elemek, valamint az egyéni számláikat másokkal szemben kiegyenlíteni akaró bosszúállók és szélsőségesek. Ennek következtében mindkét mozgalom egyszerre volt államalkotó, patetikusan világmegváltó, jakobinistán radikális, erőszakosan rendteremtő, megszállottan ellenségkereső és bolsevista módon kizárólagos.

A kezdeti szakaszban e mozgalmaknak nem voltak nyilvánított hatalmi szándékaik, noha a körjük csoportosulókat tulajdonképpen egyetlen közös szándék kötötte össze: helyet szerezni a megdöntött rendszert felváltó új hatalom színpadán. Bevallott céljuk az volt, hogy elvezessék a csehszlovák társadalmat a szabad választásokig. Václav Havel is csak néhány hónapra – a választásokig – vállalta el a köztársasági elnöki funkciót.

A november 17-ét követő néhány napnak szlovákiai vonatkozásban volt egy hagyománytalan sajátossága: nem konfrontálódtak a hagyományos nemzeti ellentétek. Ennek a példátlan helyzetnek köszönhetően, valamint a Nyilvánosság az Erőszak Ellen liberális szárnyának jóvoltából kapott teret a politikai életben a november 18-án megalakult Független Magyar Kezdeményezés – működését azonban csak e nagy mozgalom szárnyai alatt fejthette ki. Ennek következményeként a magyar kisebbség ott lehetett a hatalomátvételnél, jelen lehetett a funkciók újraelosztásánál, s ennek volt köszönhető, hogy a korábbihoz képest nem vált periférikussá a helyzete: meg tudta tartani a számarányának megfelelő parlamenti képviselőt, és nem vesztette el azt az egy-két másodrangú funkciót a szlovák kormányban, melyet még a kommunisták osztottak ki számára.

Az első hónap vége felé azonban már látszott, hogy mennyire korlátozottak a Független Magyar Kezdeményezés lehetőségei a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalomban. Kiderült, hogy ezek a korlátok hasonlóak azokhoz, amelyek a kommunista pártban akadályozták a magyar kommunistákat abban, hogy kisebbségi sorstársaik érdekében tevékenykedhessenek. Már decemberben nyilvánvalóvá kezdett válni, hogy a két mozgalom között kialakult kapcsolat inkább a magyar kisebbség politikai mozgásának az ellenőrzésére és féken tartására alkalmas, mintsem a többségi nemzet politikai életével egyenrangú kibontakoztatására.

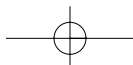
Ez a helyzet több egyértelmű példával illusztrálható.

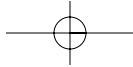
December legelején a Független Magyar Kezdeményezés vezetői javasolták, hogy az új szövetségi kormány megalakításával egy időben hozzanak létre egy nemzetiségi vagy multikulturális miniszteri posztot is. A javaslatot – látszatra – magáévá tette a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom és ennek nyomán a Polgári Fórum központi vezetősége is. Az utolsó – tehát a sikeres – kormányalakítási kísérlet alkalmával ezt a javaslatot is magával vitte a tarsolyában a Václav Havel által vezetett „forradalmi erő” képviselője a döntő tárgyalásra. A javaslatcsomag minden tételében sikerült megegyezésre vagy kompromisszumra jutniuk a tárgyaló feleknek, csupán az említett miniszteri poszt ügyében nem.

A köztársasági elnök által kabinetátalakítással megbízott személy – Marián Čalfa – elutasító álláspontja alkotmányjogi és politikai érvelésben merült ki.

Alkotmányjogi szempontokra hivatkozva azzal utasította el a javaslatot, hogy egy ilyen miniszteri szék megteremtéséhez módosítani kellene az alkotmányt. Ez valós kifogás volt, mert az államszövetségről szóló, 1968-ban kiadott 143-as alkotmánytörvény valóban tartalmazta a minisztériumok jegyzékét, és ebből valóban hiányzott ez a miniszteri poszt. Csakhogy ezt a hiányt egymondatos alkotmánymódosítással ki lehetett volna küszöbölni a parlament soron következő ülésén. Addig a funkció betöltésére javasolt személy tárca és megbízatás nélküli minisztere lehetett volna az új kormánynak. Ilyen megoldást a későbbiekben Čalfa is többször alkalmazott.

A miniszterelnök-várományos politikai kifogásai azonban sokkal figyelemreméltóbbak voltak az alkotmányjogiaknál, mert következtetni engedtek arra a folytonosságra, amely a nemzetiségi kérdésben volt kialakulóban a régi és az új hatalom

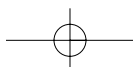
között. Čalfa először a nemzeti érzelem húrjait pengette meg, amikor arra célzott: hogyan nézne ki a csehszlovák szövetségi kormány, ha helyet kapna benne egy magyar is – az elmúlt hetvenkét év leforgása alatt ez ugyanis először történt volna meg. Majd a racionalizmus húrjain kezdett játszani: ha bevennének egy kisebbségit a kormányba, jelentkezne a többi is, további bársonyszékeket követelve. Majd politikusi érveléssel lépett elő: az ország közvéleménye nincs felkészülve a nemzetiségi kérdés olyan megoldási módjának elfogadására, amelyet a nemzetiségi minisztérium megalakítása jelentene. Ez utóbbi kifogás csaknem szóról szóra megegyezett Gustáv Husák szavaival, amelyekkel 1968-ban a szovjet invázió után – a helyzetre való tekintettel – igyekezett leszerelni a magyar kisebbség politikusait. Čalfa is a komplikált helyzetre hivatkozott, de volt egy helyzetmentő javaslata is arra az időre, amikor a helyzet már kevésbé lesz bonyolult: a későbbiekben alakuljon nemzetiségi kormánybizottság. A kormányalakító „forradalmi erők” lényeges ellenvetés nélkül fogadták el ezt a mentőötletet. Ezzel a nemzetiségi minisztérium kérdése általános megnyugvás közepette lekerült a napirendről, s ez további lépést jelentett a „nemzeti közmegegyezés” felé.

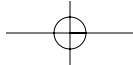
A nemzetiségi kormánybizottság megalakítása februárban vált időszerűvé. Elkészült a működési szabályzata, de ténylegesen nem történt semmi. Az államszövetségi alkotmánytörvény értelmében ugyanis minden szövetségi intézmény megalakításához és az alkotmánytörvények megfogalmazásához ki kell kérni a két tagköztársaság kormányának és nemzeti tanácsának (parlamentjének) a véleményét, illetve hozzájárulását. A Milan Čič által vezetett szlovák kormány – amint várni lehetett – nem adta beleegyezését. Véleménye az volt, hogy a nemzetiségi kérdést teljesen ki kell vonni a szövetségi szervek illetékességi köréből. Ez a szlovák kormány is a „forradalmi erők” – ebben az esetben a Független Magyar Kezdeményezést a szárnya alatt szorongató Nyilvánosság az Erőszak Ellen – jóváhagyásával került hivatalba.

A másik két példa is üres ígéretekről tanúskodik. A Független Magyar Kezdeményezés indítványozta, hogy néhány szlovákiai minisztériumban magyarok is kapjanak miniszterhelyettesi funkciót (pl. az oktatásügyben, kultúrában stb.). A ki nyilvánított igényt iktatta ugyan a Nyilvánosság az Erőszak Ellen Központi Koordinációs Testülete, de egyetlen miniszterhelyettesi hivatal betöltésével sem bíztak meg magyar személyt.

És még egy apró adalék azoknak, akik azt hitték, hogy az egypártrendszer összeomlásával paradicsomi állapotok köszöntenek be. 1989 decemberének közepén megjelentek Pozsony utcáin az öles méretű magyar-, cigány- és zsidóellenes fal feliratok.

Csak a kezdete zárult le a hatalomátvételnek azzal, hogy a Szövetségi Gyűlés élére az 1968-as „prágai tavasz” által fémmjelzett politikus, Alexander Dubček került; hogy megalakultak az új kormányok (a szövetségi, a cseh és a szlovák); hogy a köztársaság elnökének székébe Václav Havelt diktáltatta a tömeggel az új politika vezérkara. A következő szakasz lassúbb és hosszabb volt. Ez a képviselő-válasz-

tási előkészületekig – április elejéig – tartott. Ebben a szakaszban kellett átalakítani a parlamentet, megszavazni a választási törvényt, és ez volt a pártok és mozgalmak kialakulásának a korszaka is.

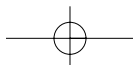
A hatalomátvétel tehát mindannak ellenére nem zárult le, hogy a két nagy konglomerátum-mozgalom ekkorra már teljességgel átvette a kommunista párt korábbi helyét. Aktivistáik az üzemekben és hivatalokban olyan ellenőri szerepet kezdtek betölteni, amelyet a totalista rendszerben lestek el a hatalomtól. A két mozgalom különböző szintű irányítói határozták meg, hogy a választott és a kinevezett funkciókat kik tölthetik be. E tisztségekbe – gyakran – barátait, rokonait, esetenként családtagjaikat juttatták. Beleszóltak az alkalmazottak elbocsátásába, felvételébe, és helyenként átvették a szakszervezet szerepét. Még a tudományos intézetek programját is megpróbálták befolyásolni. Kezükbe kaparintották a közjavak elosztását stb.

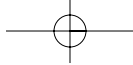
A törvényhozó testületekben azonban még mindig ugyanazok a személyek ültek, akiket a husáki rendszerben választottak meg. Ezeknek egy részét az új hatalomnak ki kellett cserélnie, ha zavartalan háttérrel akart teremteni a kormányzásához és a politizáláshoz.

Egy parlament képviselő-testülete megújításának legismertebb módja a megüresedett helyekre kiírt időközi választás. Ez egyben az egyetlen demokratikus mód is. Kézenfekvő lett volna, ha a hiedelem szerint demokratikus hagyományokkal rendelkező Csehszlovákiában a demokrácia visszaállításának folyamatában éppen ezt a módot választja a formálódó új hatalom. De nem így tett, hanem a legantidemokratikusabb móddal élt: kooptáláshoz folyamodott.

A parlamenti képviselőknek kb. a felét három szakaszban (januárban, februárban, márciusban) lemondatták, illetve visszahívták. Helyükre elsősorban a két nagy politikai mozgalom nevezett ki új képviselőket, soraikba azonban bekerült az alakuló új pártok és mozgalmak néhány tagja is. Rajtuk kívül a korábban is létezett öt párt volt jogosult még erre – a kommunista párt, a Csehszlovák Néppárt, a Csehszlovák Szocialista Párt, a Szabadság Párt és a Szlovák Megújulás Pártja. Ez utóbbi még 1989 decemberében felvette az 1948-ban megszüntetett Demokratikus Párt nevét. A mozgalmak és a pártok által javasolt személyeket a parlament megmaradt része egyöntetű kézfelemeléssel beválasztotta tagjai közé. Az e módszerrel megújított parlament biztosította, hogy megszavazzák az új hatalom működéséhez és megszilárdulásához szükséges összes törvényjavaslatot, s hogy az új kormánnyal szemben ne fogadhassanak el bizalmatlansági indítványt, noha ez utóbbi jogos lett volna a sok rosszul előkészített törvényjavaslat miatt.

A képviselő-testület összetételének átalakítása kapcsán ismét rá kell mutatni arra, hogy milyen szűk mozgásteret szánt a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom a Független Magyar Kezdeményezésnek, noha az FMK ugyanúgy jogosult lett volna az önállóságra, mint a hatalomátvételt irányító szlovák mozgalom. Már csak azért is, mert hamarabb alakult. Ennek ellenére az FMK csak a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom által javasolhatott képviselőket a parlamentbe. Ez ad magyarázatot arra, hogy miért fenyegették meg az új magyar

képviselőket a parlamentből való kizárással, midőn azok önálló álláspontot képviselve szólaltak volna fel.

A törvényalkotási folyamatban a hatalomátvétel szempontjából három fontos törvényt fogadott el a parlament.

Az egyik a kommunista párt vagyonának befagyasztását és tulajdonának elszámlolását elrendelő törvény volt. Ennek alapján a kommunistáknak számos épületet kellett kiüríteniük, melyek túlnyomó többségét a legerősebb politikai csoportok vették birtokukba – minden ellenérték nélkül.

Az előbbinél azonban sokkal fontosabb volt az új párttörvény. Ez teremtette meg a politikai pluralizmus legális keretét. Minden, bizonyíthatóan ezer támogatót felmutató csoportnak lehetőséget teremtett, hogy párttá vagy politikai mozgalommá alakuljon. Ugyanakkor – a korábbi kommunista rendszertől ellesve a módszert – a két új politikai mozgalmat kivételezett helyzetbe hozta. Őket ugyanis a párttörvény név szerint legalizálta, míg a többieknek különböző feltételeket szabott.

E kivételezés a Polgári Fórumot és a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalmat felmérhetetlen hatalmi és anyagi előnyökhöz jutatta, hiszen minden korábbi lépésüket visszamenőlegesen törvényessé tette.

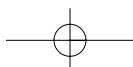
A harmadik fontos lépés a választási törvény elfogadtatása volt. A választási törvényben kimondottan vagy közvetve meg volt fogalmazva néhány diszkriminatív szándék is. A két nagy mozgalom a törvény által akarta lehetetlenné tenni a kisebb pártok és mozgalmak részvételét a választásokon, illetve a törvényhozói munkában. A megválasztott képviselők és pártjaik, illetve választópolgáraik közötti kapcsolatot a minimálisra akarták csökkenteni. Lehetetlenné akarták tenni, hogy a nemzeti kisebbségek pártjai és mozgalmi önállóan vehessenek részt a választásokon. A választási törvénytervezetet a parlament jelentéktelen változtatások után elfogadta.

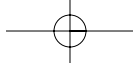
A törvénytervezet megfogalmazói abból az elképzelésből indultak ki, hogy a politika szervezését egy olyan – merev – vertikális szerkezetben kell megvalósítani, amely sokban hasonlít a pártállamban létezett demokratikus centralizmus-hoz, de attól abban különbözik, hogy pluralista.

Ennek az elképzelésnek két alaptétele volt:

- a politikai szerkezetbe ne kapcsolódhassanak be horizontális társadalmi struktúrák, azaz társadalmi és tömegszervezetek;
- a parlamenti politikában ne érvényesülhessenek helyi és regionális társadalmi érdekek.

A megválasztott képviselőknek tehát nem a választópolgárok érdekeit kell majd képviselniük a törvényhozásban, hanem az állampolitika érdekeit. Ezt nem csupán a tervezet egyik előterjesztője, Jičinsky képviselő közölte a honatyákkal, hanem ezt bizonyította a törvénytervezet ama cikkelye is, mely szerint a jogszerűen megválasztott képviselőt nem hívhatja vissza sem a pártja, sem a választópolgárok csoportja. Az utóbbiaknak azonban lehetősége sem nyílna erre, hiszen a több mint egymillió választópolgárt számláló anorganikus választási kerületekben ez gyakor-

latilag lehetetlen is lenne, ugyanis a kerület északi és déli peremén élő lakosság érdekei sokszor szöges ellentétben állnak egymással. A politika szervezői azzal is számoltak, hogy a pártoknak nem is lesz okuk a képviselő visszahívására. A törvénytervezet megfogalmazói – a két nagy mozgalom hívei – a mozgalmak elsöprő győzelmével, azaz egy újabb egypárti hatalom kialakulásával számoltak. Ilyen esetben – a pártállamban szerzett tapasztalatok alapján – nem valószínű, hogy a megválasztott képviselő hűtlen lesz a pártjához. Az engedetlen képviselőt ugyanis nemcsak politikailag lehet tönkretenni, de társadalmilag is, és derékba lehet törni civil karrierjét is – akárcsak az egypártrendszerben.

A választójogi törvény és a választások gyors kiírása azonban nem csupán a kezdetleges politikai szerkezet kristályosodását és a politikai differenciálódást akadályozta, hanem eleve hátrányos helyzetbe kívánta hozni a kisebb és az újonnan alakult pártokat, politikai mozgalmakat is. Előírta, hogy a választásokhoz való benevezéshez tízezer hitelesíthető támogató aláírás bemutatása szükséges. A választásokon pedig csak az a párt szerezhethet mandátumot, amely elnyerte az érvényes szavazatoknak legalább 5%-át (a Szlovák Nemzeti Tanácsba 3%-ot). A választásokon való részvételt a törvény csupán pártlistákon engedélyezte, egyének nem indulhattak.

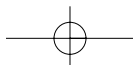
A törvény egyik legszembevetőbb célja a nemzeti kisebbségek politikai szétदारabolására irányuló szándék volt. A tervezet első olvasásakor egyik előterjesztője – Masopust képviselő – ki is mondta: nem kívánatos a nemzeti kisebbségek önálló politikai szervezkedése.

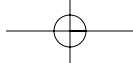
A választójogi törvény szarvashibája az volt, hogy megsértette az alkotmányt. A nemzetiségi alkotmánytörvény (az 1968-ban elfogadott 144-es törvény) ugyanis leszögezte, hogy a nemzeti kisebbségeknek joguk van a számarányuknak megfelelő képviseletre a parlamentben. Az elfogadott választási törvény azonban ennek a jognak az érvényesülését nem csupán nem támogatta, hanem az említett megkötésekkel akadályozta is.

A párttörvény jóvoltából alakult ki az a kezdetleges politikai szerkezet, amelynek alapján – jobb híján – elmondhatjuk, hogy már Csehszlovákiában is elkezdett működni a politikai pluralizmus – a többpártrendszer. Három hónap alatt több mint ötven párt alakult. Egy részük azonban vagy halálra volt ítélve, vagy elkerülhetetlen kompromisszumokra kényszerült. A párttörvény elfogadása és a választásokra való benevezés között eltelt alig három hónapnyi idő alatt ugyanis egyik pártnak és politikai mozgalomnak sem bontakozhatott ki hiteles politikai arculata, és nem fejlődhetett ki a valóságnak megfelelő súlya a társadalomban.

A két nagy mozgalomnak látszólag nem volt mitől tartania, hiszen talpon maradásukhoz rendelkezésükre állt minden hatalmi és anyagi eszköz. A többieknek – főleg az újaknak – be kellett vetniük minden erejüket az érvényesülésre és a választási felkészülésre.

A korábbi pártok tagjai közül lélektanilag a kommunistáknak volt a legkevésbé irigylésre méltó a helyzetük, hiszen csaknem mindenki ellenük szurkolt. A további

négy régi párt közül Csehországban a Néppárt és a Szocialista Párt közepes támogatásra számíthatott. A szlovákiai Demokrata Pártnak és a Szabadság Pártnak a helyzete azonban kevésbé volt kiszámítható, megosztottabb lévén a társadalom.

A párttörvény jóváhagyása után megalakult új pártok és politikai mozgalmak szerveződését az nehezítette leginkább, hogy országos méretben csak azok kaptak működési engedélyt, amelyeket mind a Cseh Köztársaság, mind a Szlovák Köztársaság belügyminisztériuma bejegyzett. A párttörvényben megszabott feltételeket külön-külön kellett teljesíteni mindkét tagköztársaságban.

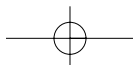
Az új pártok és politikai mozgalmak közül a kereszténydemokraták előretörésére számítottak sokan, gondolván, hogy a kommunisták által elnyomott keresztény ideológia az új politikai helyzetben rendkívüli mozgósító erőként fog hatni. Főleg Szlovákiában tűnt ez reális lehetőségnek, ahol a Kereszténydemokrata Mozgalom nemcsak az ellenzéki időszakban keletkezett földalatti egyházi struktúra maradványaira támaszkodhatott, hanem az elnyomás alól fölszabadult római katolikus egyháztól elvárható intézményes támogatásra is.

A sikerre számot tartó új pártok közül a Zöldek Pártja lépkedett a legingoványosabb talajon. A rendszerváltozás kezdetét közvetlenül követő napokban kezdtek szervezkedni – tehát a legelején –, és a természeti környezet leromlott állapota kézzelfoghatóan bizonyította létjogosultságukat, a hagyományos társadalmi érdekek mégsem kedveztek kibontakozásuknak.

A felsorolt szerveződésekén kívül meg kell említeni a csehországi Liberális Demokratákat, akik a Polgári Fórumban jelentettek külön színfoltot, valamint a morvák és a sziléziaiak regionális mozgalmait, melyek a történelmi Morva Őrgrófság és a Csehszlovákiához tartozó Szilézia önkormányzatáért indítottak küzdelmet.

Külön fejezetet igényelnek a nemzeti és az etnikai alapon szerveződött mozgalmak és a nemzeti kisebbségek politikai szervezetei.

A nemzeti alapon létrejött első politikai mozgalom a már említett Független Magyar Kezdeményezés volt. Szervezői azonban nem tudták eldönteni, hogy mi legyen tevékenységük fő célja: a magyar kisebbség politikai érdekképviselése vagy a liberálisnak hirdetett ideológiai célkitűzéseik propagálása. Liberalizmusuk – elnökük szavai szerint – elsősorban abból a döntésből származott, hogy liberális politikai erővé válnak. Nevük szerint és választási programjuk alapján azonban magyar nemzeti mozgalomként fogalmazták meg mivoltukat, de magatartásuk és nézeteik miatt inkább csak kötekedő és határozatlan profilú politikai mozgalom benyomását keltették. Esetenként a magyar nemzeti színeket tűzték zászlajukra, és egyértelmű nemzeti jelszavakat hangoztattak, máskor tagadták a nemzeti alapon kialakuló politikai szerveződések létjogosultságát, vagy pedig azt hirdették, hogy először a demokráciát kell kiharcolni, hogy ezt követően a többségi nemzet automatikusan megadhassa a nemzeti kisebbségek jogait. Ez utóbbi véleménnyel – amely a proletár internacionalizmust hirdető kommunisták csődöt mondott jelszavával volt rokon – tulajdonképpen azt állították, hogy a nemzeti kisebbségek jogai nem alapvető demokratikus jogok. Ennek ellenére azt vallották: ha szükséges, vállalják a magyar kisebbség érdekeinek a képviselését is. Egyik legvitathatóbb érvük az volt, hogy aki jogot ad, mást foszt meg jogától. Ezzel tulaj-

donképpen megkérdőjelezték meghirdetett programjukat is. Mindezek alapján nem tekinthető pusztán szójátéknak az a vélemény, hogy ez a mozgalom a magyaroktól független kezdeményezés volt.

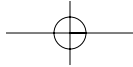
A másik nemzeti szerveződés a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom volt, amely sok vajúdas közepette született meg. Létrejöttét leginkább a szlovák kereszténydemokraták fékeztek azzal az érveléssel, hogy Krisztus sem különböztette meg az embereket nemzetiségük szerint, ezért az ő égisze alatt kell megteremteni a keresztény egységet. A Hlinka és Tiso nevével jelzett politikai klerikalizmus hagyományaira építő szlovák kereszténydemokraták számára a keresztény egységet ebben az esetben az jelentette, hogy a magyarok szervezzék saját keresztény római katolikus és imaklubjukat, a szlovákok pedig majd politizálnak helyettük saját érdekeik szerint. Ez vezetett a szakadáshoz, ami azonban nem jelentett ideológiai elkülönülést, csupán azt, hogy a magyar keresztényeknek a közös keresztény célon túl vannak sajátos magyar érdekei is. Azonban mind a szlovák, mind a magyar kereszténydemokrata mozgalom szinte kizárólag a római katolikus egyházra támaszkodik, emiatt a protestánsok nagyrészt kiszorultak ezekből a mozgalmakból.

Szlovák nemzeti – nacionalista – politikai párt és mozgalom létezett több is. A legismertebb az évszázados hagyománnyal dicsekedő Matica slovenská, mely nem politikai szervezet, hanem kulturális intézmény ugyan, de működése alapján az összes szlovák nacionalista párt bázisának tekinthető. Az újak közül a Štúr Társaság, a Szlovákok Független Pártja, a Szlovák Nemzeti Párt és a Szabadság Párt hallatott magáról a legtöbbit. Egyre inkább szaporodtak a szlovák nemzeti radikális és félfasiszta csoportosulások. Programjuk általában két tételből állt: fő célkitűzésük volt Szlovákia önállósága – tehát kiszakadása Csehszlovákiából, valamint a különböző hófokokra melegített magyarellenesség. Azt hirdették, hogy Szlovákia a szlovák nemzeté – kirekesztve ezzel a közel egymillió másnemzetiségű állampolgárt az államalkotói közösségből és a jogegyenlőségből. Legfontosabb célkitűzésük a szlovák államnyelv kizárólagos törvényesítése volt, és a nemzeti kisebbségek nyelvének kiszorítása a közhasználatból.

Az ideológiai, nemzeti és etnikai mozgalmak, illetve pártok mellett megalakult egy sajátos politikai formáció: a nemzeti kisebbségek jogaiért és a demokráciáért szerveződött ideológiamentes és internacionalista¹ kezdeményezés, az Együttélés Politikai Mozgalom. Külön jelentősége, hogy egész Csehszlovákia területén működik, több nemzeti kisebbség tagjait tömöríti magába, és támogatói között fellelhetők a többségi nemzet tagjai is.

Az Együttélés Politikai Mozgalom keletkezésének több oka volt:

- az országban élő nemzeti kisebbségek helyzete törvényszinten rendezetlen, társadalmi szerkezetük bomlásnak indult, függetlenül attól, hogy a második világháború után a szláv származásúakat kedvezményezték, a nem szlávokat pedig megfosztották legelémibb polgárjogaiktól is;
- a csehszlovákiai nemzeti kisebbségek „kisebbségi helyzete” a csehszlovák nemzetállam megalakulásával – 1948-al kezdődött. Ezért törvény szerinti egyenjogúsításukat, valamint helyzetük rendezését országos ügyé kell tenni;

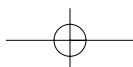
- a nemzeti kisebbségek társadalma széttöredezne a politikai és az ideológiai pártokat elválasztó törésvonalak mentén, ha ügyük pártpolitikai kérdéssé válna. Ezért az országban kialakuló sajátos nemzeti, illetve állami érdekű demokráciában a szétaprózódás fenyegetné a nemzeti kisebbségek közös érdekeit, ha nem találnák meg közös politizálásuk alapjait;
- amint egy állam kereteit a határok, az állampolgárok közös érdekei, a nemzetközi biztosítékok és az egységes gazdasági rendszer teremtik meg, úgy mindezt a nemzeti kisebbségek számára is a közös politizálás jelenti;
- az Együttélés eszménye nem csupán a nemzeti kisebbségek közös érdekérvényesítése, hanem a többségekkel való „együttélés” vezéreszméje is.

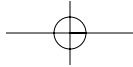
Ezen rendező elvek szerint és a felsorolt okok miatt elsősorban a magyar, a lengyel, részben pedig a rutén, ukrán és a német kisebbség tömörült ebbe a politikai mozgalomba. De éppen az „együttélés” eszméje azáltal, hogy a mozgalom vállalta a nemzetiségileg vegyes házasságban élők védelmét is, sok szlovákot és csehét is a mozgalom táborába vonzott. Így egy olyan demokratikus és nemzeti elvű, de internacionalista alapállású mozgalom alakult ki, mely érthetően az összes ideológiai párt vagy az egyetlen nemzet ügyét vállaló mozgalom bírálatának és támadásainak a keresztútjába került. Nem véletlenül, hiszen ez a politikai mozgalom volt az egyetlen, amely senkire sem kényszerített ideológiai vagy nemzeti korlátokat, és programjában nem az állam eszméjét helyezte középpontba, hanem az egyetemes Európa eszméjét hirdette meg.

A nemzeti kisebbségek politikai mozgalmi azonban szükségszerűségük ellenére is többé-kevésbé átmeneti szerveződések. Csak addig van létjogosultságuk, ameddig a kisebbséget védelmezni és jogaiért harcolni kell. Emiatt leginkább a szak-szervezetekre hasonlítanak. A kisebbségi kérdés – ezzel összefüggésben – azért emelkedik az ideológiai elválasztó határok fölé, mert a kisebbségi helyzet pszeudoosztály-jelleget kölcsönöz e csoportoknak, amely a helyzet oldódásával vagy megszűnésével szintén fellazul vagy véget ér. Ezzel a nemzeti kisebbségek ideológia fölötti nemzeti mozgalmi átalakulhatnak hagyományos ideológiai pártokká, de nem veszítik el szükségszerűen nemzeti irányultságukat.

A választási előkészületek és a választási kampány jelentették az első legális – de nem az esélyegyenlőség alapján kialakult – hatalmi harcot. Ez volt a hatalomátvétel utolsó fázisa, mely áprilistól június elejéig tartott. Huszonhárom párt, politikai mozgalom, illetve választási csoportosulás vett részt az inkább marakodásnak, mintsem vetélkedésnek nevezhető politikai versengésben.

A választási kampánynak nem volt sem írott, sem íratlan szabálya, nem volt etikai kódexe, és nem alakult ki játékszabálya sem. Mivel a választási törvény sem szögezte le egyértelműen az alapelveket, ezért a rámenősebb pártok a kampánycsendet sem tartották tiszteletben. Voltak pártok és mozgalmak, amelyek több energiát pocsékoltak az ellenfél lejáratására, mint saját programjuk népszerűsítésére. Elterjedt a negatívumok hangoztatására épült kampány. A választási harc modora és módszere árulta el, hogy a kommunista rendszerrel szemben kialakult el-

utasító magatartás, valamint az az ellenségkereső szemlélet, amely az osztályharcra és a kommunista uralomra volt jellemző, a hagyományos negativista szemléletmódot mélyítette el az emberekben: az ellenség, a rossz keresését erőnek erejével.

Néhány példával érzékeltethető az egyes pártok harcmódora.

A Polgári Fórum és a Nyilvánosság az Erőszak Ellen – minthogy december 9-től kormánypárt volt – felhasználhatott minden eszközt önmaga erősítésére és a többiek gyengítésére. Késleltette a választási kölcsönök kiutalását, amelyre csak a kisebb pártoknak volt szükségük. Saját propagandájának támogatására azonban igénybe vette az állami intézmények műszaki berendezéseit – autókat, sőt repülőgépeket is. A Polgári Fórum – a kommunistaellenességre építve – azzal agitált a kis pártok és mozgalmak ellen, hogy az ezekre szavazók a kommunista pártot erősítik. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen a magyarokat azzal igyekezett megfélemlíteni, hogy a kitelepítés lesz a sorsuk, ha másokra – pl. az Együttélésre – szavaznak. A cigányokat pedig azzal rémisztette, hogy ha nem rá szavaznak, legyilkolják őket a bőrfejük.

A szlovák kereszténydemokraták a római katolikus egyház papjait és püspökeit hívták segítségül. Pásztorleveleket adtak ki velük, és nyomást gyakoroltattak az alsópapságra, hogy híveiket szervezzék a Kereszténydemokrata Mozgalom támogatóinak és választóinak a sorába. Aki katolikus létére nem szavaz a kereszténydemokrata mozgalom jelöltjeire, az a kommunistákkal, ateistákkal és az antikrisztussal cimborál – hirdették. Ezt a propagandát leghevesebben a magyarok körében terjesztették, hogy elriasszák a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom híveit a mozgalom koalíciós partnerétől, az Együttélés Politikai Mozgalomtól.

A kommunisták gyerekeket béreltek fel pénzért, hogy tépdessék le más pártok falragaszait. Az időseket azzal félemlítették meg, hogy elvesztik nyugdíjukat, ha nem rájuk szavaznak.

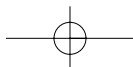
A két szlovák nemzeti csoportosulás – a Szabadság Párt és koalíciós partnerei, valamint a Szlovák Nemzeti Párt – választási programjának nagy részét a nyílt magyarellenesség jellemezte.

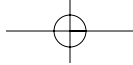
A választási kampányban a fogcsikorgató igyekezet következtében az történt, hogy az egyes pártok és mozgalmak nem politikai vetélytársakként küzdöttek, hanem egymás ellenségeivé váltak.

A pártok keletkezését és a választási kampányt felölelő öt hónap alatt történt néhány olyan esemény, amely jelezte a belpolitika várható alakulását.

A politikai szerkezet átalakítását segítő törvényeken kívül elfogadott gazdasági törvények és alkotmánymódosítások inkább az elbizonytalanodáshoz vezettek. Nem teremtettek biztos alapot a magánkezdeményezéseknek, nem serkentették a külföldi tőke beáramlását, és nem korlátozták eléggé az államhatalom kompetenciáját az élet különböző területein.

A kormány inkább külpolitikai akciókat kezdeményezett. Utaztatta Havel elnököt, mint egy csodagyereket, a parlamenttel pedig kutyafuttában hatvannégy törvényt fogadtatott el röpke négy hónap alatt, bizonyítandó, hogy megindult az átalakulás. A privatizálásról azonban senkinek sem volt pontos elképzelése, a privatizálásról pedig szó sem esett. A mezőgazdasági földek magántulajdonának visz-

szállítást engedélyezte ugyan egy új törvény, de ez a jogsértően, a nemzeti hovatartozás alapján elkobzott zsidó, lengyel, magyar és német vagyont megújítását már nem tette lehetővé. A bírósági és a bíróságon kívüli rehabilitálásra is született törvény, azonban ez sem vonatkozott azokra, akiket a nemzeti diszkriminálás korszakában magyar vagy német voltak miatt elítéltek. Az egyházak azonban visszanyerték önállóságukat.

Az ország legfelsőbb politikai köreiben az első hónapokban minden annak érdekében történt, hogy a külföld előtt bebizonyítsák: Csehszlovákia visszatért a számára oly hagyományos demokrácia útjára, ezért méltó arra, hogy ismét a Nyugat kedvence legyen, és megnyíljanak előtte a pénzforrások.

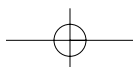
A felületesen kidolgozott és rohamlépésben jóváhagyott gazdasági törvénytervezetek, alkotmánymódosítások mellett volt olyan megnyilvánulás is, amely jelezte, hogy a nemzeti megegyezés békéjétől fénylő felszín alatt valódi feszültségek lapulnak: nemzeti ellentétek és hevületek.

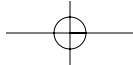
Václav Havel, köztársasági elnökké választásának másnapján külföldre utazott, a Német Szövetségi Köztársaságba. A cseh–német megbékélésre tett bonni kísérlete azonban zátonyra futott. Kijelentése, miszerint a csehszlovákoknak bocsánatot kellene kérniük a több mint hárommillió német deportálásáért, kemény ellenállásba és elutasításba ütközött a csehek és a szlovákok részéről.

Még el sem csitult az elnök befejezetlen mondata által fölkavart vihar, kitört a következő. A Szlovák Televízió január első napjaiban kerekasztal-beszélgetést sugárzott a nemzetiségi kérdéstről. A beszélgetésen részt vett magyarok egyértelműen leszögezték, hogy egyenjogú és egyenrangú polgárokként szeretnének élni Csehszlovákiában, hogy végre hazájuknak érezhessék az országot. A tévéműsor, mely csupán érintőlegesen szólt erről a kérdéstről, elindította a szlovák nacionalisták egyre erősödő támadásait. Ezután alakult meg a Štúr Társaság, amely hetente rendezett nacionalista, fasisztoid és magyarelles tüntetéseket Pozsony városközpontjában.

Egy hónappal később – február elején – pedig kizárólag magyarelles szándékkal vonultak ki a tüntetők a magyar múltú, de a második világháborút követő magyarüldözés és kitelepítés miatt nemzetiségileg vegyes lakosúvá vált Érsekújvár utcáira. E tüntetések hatására a magyar lakosság félni kezdett.

Az első magyarelles tüntetések jelezték, hogy a bukott kommunista rezsim korábbi magyar-, illetve kisebbségellenes megnyilvánulásai (a magyar, lengyel, ukrán iskolahálózat és a magyar nyelvű oktatás elszorvasztására tett kísérletek stb.) valóban összhangban voltak a szlovák társadalom jelentős részének elvárásaival. A szlovák nemzet e részét képviselő politikai erők az új helyzetben a xenofóbiát és a magyarellességet egy sajátos szlovák nemzeti demokrácia részévé kívánták tenni. A tüntetések főleg a magyar oktatás és a magyar nyelv ellen irányultak. A tüntetők, a szervezők és a szlovák nemzeti politikai erők egy része, beleértve a kereszténydemokratákat és a Demokrata Párt vezetőit is, egy ép ésszel nehezen felfogható paradoxonra hivatkoztak. Eszerint azt a szlovák többséget, amely kezében tartja a törvényhozást, a kormányt és a gazdasági élet irányítását, elnyomja és

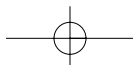

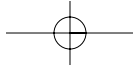
elnemzetietleníti az a magyar kisebbség, melynek e cselekedetek végrehajtásához semmilyen eszköz nem áll a rendelkezésére. A magyarellenesség további tétele a Magyarországon élő szlovákok sanyarú helyzetének a felemlegetése volt. Azt hangoztatták, hogy a szlovák nemzet Magyarországon élő részét a magyarok embertelenül elnyomják.

A magyarelles tüntetéseket azok a szlovák nemzeti mozgalmak és pártok szervezték, amelyeket Szlovákia belügyminisztere a párttörvény alapján bejegyzett. E szervezetek tevékenysége a magyarellenességük és türelmetlenséget szító propagandájuk miatt ellentétes volt az ország alkotmányával. Ennek ellenére mégsem vonták be működési engedélyüket, noha a párttörvény egyedüli feltételként az alkotmány betartását írta elő.

A Szlovák Nemzeti Párt első nyilvános föllépése külön említést érdemel. A párt a Szlovák Nemzeti Tanács épülete előtt vonultatta föl híveit. Erre az adott okot, hogy Ján Budaj, a Nyilvánosság az Erőszak Ellen Központi Koordinációs Bizottságának elnöke a Szlovák Nemzeti Tanács elnökévé akarta magát választatni. A Szlovák Nemzeti Párt ezt azért ellenezte, mert Budajt magyar eredetű neve (Budaj; y = j) miatt magyarnak tartotta. Magyar ember pedig nem állhat a legfelsőbb szlovák képviseleti testület élén. Csak később derült ki, hogy a szövetségi belügyminisztérium is meg akarta akadályozni Budajt abban, hogy betölthesse ezt a funkciót. Ciklamini belügyminiszter-helyettes későbbi vallomása szerint azért, mert már akkor tudták, hogy Ján Budaj a kommunista rendszerben együttműködött a politikai rendőrséggel. Kézenfekvő a kérdés: miért nem leplezték le őt nyíltan? Feltételezhetően azért, mert egy ilyen leleplezés a választások előtt rossz fényt vetett volna mind a rendszerváltó politikai pártokra, mind az egész politikai fordulatra.

Az utcai nacionalizmus és sovinizmus végül bejutott a parlament épületének termeibe is. Az ország elnevezése körül kirobbant hisztéria egy időre teljesen megbénította a törvényhozók munkáját a Szövetségi Gyűlésben. Az országot, melyet születése után több évtizedig Csehszlovák Köztársaságnak neveztek, 1960-ban szocialista köztársasággá nyilvánították. Havel elnök javaslatára – 1990 tavaszán – azonban sor került volna a szocialista jelző elhagyására. A szlovák „nacik” nem elégedtek meg ezzel a névmódosítással. Követelték, hogy az ország új elnevezése tükrözze a szlovák nemzet szuverén mivoltát. Az óhajt tiszteletben tartó újabb javaslatok születtek. Ezeket követően került sor a mérsékelt szlovák nacionalista politikai körök által provokált kötőjel vitájára.² Ezután kapta az ország az 1938-ban keletkezett kötőjeles nevéhez hasonló elnevezést. A Cseh–Szlovák Szövetségi Köztársaság elnevezés azonban alig egy hónapig volt használatban. A szlovák nemzeti pártok sorozatos és tömegeket megmozgató akciói arra kényszerítették a Szlovák Nemzeti Tanácsot, hogy kikövetelje a Szövetségi Gyűléstől az újabb névváltoztatást, tehát az ország nevééről szóló friss törvény megváltoztatását is. Erre végül április közepén került sor. Így született meg a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság elnevezés, miközben az ország politikailag kritikus állapotba jutott.

A legszélsőségesebbek csupán az utcáról befolyásolhatták a parlamentet, a politikailag szalonképesebb nemzettestvéreik azonban a honatyák körében foglaltak helyet. Ezt nem csupán a már említett választási törvény igazolta, hanem a magyar képviselők által előterjesztett javaslatok elleni kollektív felállás is. Tehát nemcsak az a fenyegető levél, amelyet Vitéz Erika kapott képviselőtársaitól a választási törvénnyel szembeni kifogásai miatt (melyeket egyik felszólalásában mondott el), hanem az oktatásügyi témában kialakult vita is. Ebben a kérdésben két törvényjavaslat vitája alapján kell levonni a tanulságot.

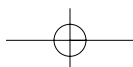
Az egyik a magyar egyetem alapítására benyújtott törvénytervezet volt. Az előterjesztők (Sidó Zoltán, Popély Gyula, Duray Miklós) javaslata szerint ez csonka egyetem lett volna, elsősorban pedagógusok, hitoktatók és református lelkészek képzésére, illetve olyan ágazatok oktatására szakosodott volna, amelyek fontosak a nemzeti kisebbség identitásának megőrzése, esetleg gazdasági tevékenységének szervezése és közigazgatási funkciók betöltése érdekében. A parlamenti szaktbizottságokban különböző mondvacsinált okokból többször levették a napirendről a javaslatot. A késleltetés, illetve a javaslat végleges visszavonásának az okát a pozsonyi egyetem rektora – Miroslav Kusý egyetemi tanár – mondta ki: egy magyar felsőoktatási intézmény a magyar szeparatizmus góciává válna, ezért megalakítása politikailag hibás lépés volna.

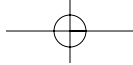
Ebben a véleményben az volt a legmegdöbbentőbb, hogy Kusý professzor, bár a korábbi rendszerben – nonkonformista álláspontja miatt – politikailag üldözték, és vizsgálati fogságban is tartották, ebben a kérdésben mégis ugyanabban az ellenségkeresési sémában gondolkodott, mint a bukott rendszer politikusai.

A másik jellemző eset a közoktatási törvény módosítása során történt. Két magyar képviselő – többek között – azt javasolta, alapelveként fogadja el a parlament, hogy az oktatás nyelve az általános és a középiskolákban legyen a tanulók anyanyelve, azaz a cseh, szlovák, magyar, német, lengyel, rutén és az ukrán nyelv. Tehát azok a nemzeti nyelvek, amely nemzetek, illetve nemzeti kisebbségek létét Csehszlovákia területén elismeri az ország alkotmánya is. A képviselők – nyolc kivételével – elutasították ezt a javaslatot.

Az országban nemcsak magyarellenesség létezett, hanem csehellenesség is. Ez azonban csupán Szlovákiára volt jellemző. Már a tél folyamán több ízben megtörtént, hogy bántalmaztak cseh kiránduló csoportokat, mert csehül beszéltek. A legélesebb csehellenes tüntetésekre Havel köztársasági elnök szlovákiai választási kertesútja alkalmából, 1990 júniusának elején került sor. A választási tömeggyűlések több helyen Havel-ellenes és csehellenes demonstrációkká fajultak. Egy kivétel akadt – Komárom –, ahol a város magyar lakossága és az Együttélés Politikai Mozgalom tagjai akadályozták meg az autóbuszokon odaérkezett szlovák tüntetőket tervük megvalósításában.

A felsorolt esetekből azonban nem csupán az érdekharcokra és a nézetkülönbségek ütköztetésére kell következtetnünk. Ezek a hónapok a hatalomátvétel és a hatalmi harc jegyében teltek el. E megnyilvánulások zöme tehát a pártpropaganda és a választási kampány részét alkotta. Szlovákiában csaknem minden párt és politikai mozgalom a nemzeti húrok pengetésével akart híveket és szavazókat toborozni.

A hatalmi harc részét alkották a választások előtt kirobbant és a választások alatt felforrósodott titkosügynök-esetek.

Néhány új képviselőről még áprilisban kiderült, hogy korábban együttműködtek a politikai rendőrséggel. A leleplezetteknek azonnal le kellett mondaniuk mandátumukról. A képviselők múltjának vizsgálatát a politikai ellenfelek egymás ellen is igyekeztek kihasználni, többnyire alaptalan vádaskodással.

A legfeltűnőbb az volt, hogy a június 8-ára kiírt választások ideje alatt, de még a hivatalos eredmények kihirdetése előtt tömegesen léptek vissza a jelöltek. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen jelöltjei közül csaknem negyvenen kényszerültek erre. Az elrendelt vizsgálat során ugyanis kiderült róluk, hogy a korábbi hatalom titkosrendőrségének az ügynökei voltak. A legmegdöbbentőbb volt a vezér, Ján Budaj bukása.

Furcsamód a nagy leleplezésre a szavazatok leadása után került sor. Akkor, amikor ez már nem befolyásolhatta a választópolgárok szavazási szándékát. Ha né tán hamarabb derül fény az átvilágítás eredményére, a két győztes párt – a csehországi Polgári Fórum és a szlovákiai Nyilvánosság az Erőszak Ellen – aligha került volna a hatalomért folytatott versengésben az első helyre.

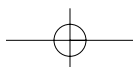
A hatalomátvétel utolsó felvonását a parlamenti választások jelentették. Pontosabban: a választásokkal mutatkozott meg, hogy hat hónap alatt – 1989 decembere-től 1990 júniusáig – hogyan változott át a gyakorlatban és az emberek tudatában a monolitikus politikai rendszer pluralistává, és az adott pillanatban milyen alakot öltött a politikai szerkezet állandóan változó kristályrácsa.

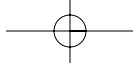
A csehszlovákiai törvényhozási és választási rendszer az 1968 őszen elfogadott szövetségi alkotmány következtében viszonylag bonyolulttá vált. Eszerint a választók illetőségük alapján választanak képviselőket a Cseh Nemzeti Tanácsba vagy a Szlovák Nemzeti Tanácsba és mindannyian a Szövetségi Gyűlés két kamarájába. A választók 22 párt, mozgalom, választási blokk, illetve koalíció jelöltjeire adhatták le szavazataikat (egy párt visszalépett). Ebből tizenegy országos, öt csehországi és hat szlovákiai párt volt.³

Anélkül, hogy részletesen elemeznénk a pártok és a mozgalmak szövetségi politikáját, az eddigi gondolatmenet miatt szükséges megemlíteni az etnikai, nemzeti és regionális pártok választási fölállását.

A Független Magyar Kezdeményezés a választások alatt is megmaradt a Nyilvánosság az Erőszak Ellen kötelékében. A Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom az Együttélés Politikai Mozgalommal lépett koalícióra – együtt alkották a sok meglepetést hozó 12-es választási listát. Az egyik cigány mozgalom függetlenül indult, a többi a két nagy mozgalom keretében. A morvák teljesen önállóan neveztek be a választásokra. A nemzeti szlovák pártok közül a Szlovák Nemzeti Párt állított önálló listát, a többiek a Szabadság Párttal kötöttek választási szövetséget.

A választójogi törvény értelmében az egyes pártok, mozgalmak és koalíciók akkor szerezhettek mandátumot a Cseh Nemzeti Tanácsba és a Szövetségi Gyűlésbe, ha megkapták a csehországi vagy a szlovákiai szavazatoknak legalább az 5%-át. A Szlovák Nemzeti Tanácsba kerüléshez elegendő volt 3% is.

Az urnákhoz a választásra jogosultak 93%-a járult. E meglepően nagy választói aktivitás legfőképpen azzal magyarázható, hogy a lakosság ettől az aktustól remelte a valódi rendszerváltozást. Noha nem zárható ki, hogy működött még a bukkott rezsimtől örökölt automatizmus is: a választásokon való kötelező részvétel beidegzettsége.

A választási eredmények alapján a Cseh Nemzeti Tanácsba négy, a Szlovák Nemzeti Tanácsba öt párt, illetve politikai mozgalom képviselői jutottak be. A Szövetségi Gyűlésbe pedig három csehországi és három szlovákiai párt, valamint két országos párt, illetve mozgalom: a kommunisták és az Együttélés Politikai Mozgalom képviselői kerültek be.

Csehországban a legjobb eredményt a Polgári Fórum és szövetségesei érték el (49,5%), majd a kommunisták (13,24%), a Morva és Sziléziai Társaság (10,03%), valamint a Kereszténydemokrata Unió (8,42%). (Az eredmények a Cseh Nemzeti Tanács listájára leadott szavazatok arányát tükrözik.)

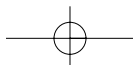
Szlovákiában a Nyilvánosság az Erőszak Ellen és a hozzá csatlakozott mozgalmak szereztek a legtöbb szavazatot (29,34%). Továbbá a Kereszténydemokrata Mozgalom (19,2%), a Szlovák Nemzeti Párt (13,94%), a Kommunista Párt (13,34%), az Együttélés és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom koalíciója (8,66%), a Demokrata Párt (4,39%) és a Zöldek Pártja (3,48%). (Az eredmények a Szlovák Nemzeti Tanács listájára leadott szavazatok arányát tükrözik.)

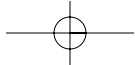
A maradékszavazatokat az első körben szerzett szavazatok arányában osztották szét a képviselői mandátumokat szerzett pártok között. (A szavazatok megoszlása a Szövetségi Gyűlés két kamarájába körülbelül azonos volt a fenti adatokkal.)

A társadalom politikai szerkezetének átszerveződésére csak négy hónap állt rendelkezésre (decembertől március végéig, a választásokra való benevezés határidejéig). A választások eredménye az ennek megfelelő valós helyzetet tükrözte.

A leginkább várható eredmény a két nagy politikai mozgalom fölényes győzelme volt. E sikert az alapozta meg, hogy a még kevésbé differenciálódott politikai struktúrában ezek a mozgalmak konglomerátumként foglalták magukba a társadalom széles politikai spektrumát – a pontosan még nem megfogalmazott politikai és ideológiai irányzatokhoz tartozó csoportokat. A későbbiekben – ezek várható kiválása miatt – feltételezhetően csökkenni fog e két mozgalom politikai súlya. Emellett feltűnő, hogy a politikai szerkezetből hiányoztak a liberális és a szociáldemokrata programot meghirdető pártok, noha megnevezés szerint volt ilyen is, olyan is. Föltehető, hogy azok, akik ezekhez a hagyományos, de szárnyukat még csak bontogató pártokhoz inklinálnak, éppen a két nagy mozgalomban találtak ideiglenes helyet. Ugyanakkor figyelemreméltó a jól szervezett Csehszlovák Szocialista Párt rossz választási eredménye. Ezt feltehetően annak „köszönheti”, hogy nyolc évén át kiszolgált a kommunista rendszert.

A keresztény politikai mozgalmak és pártok a vártnál sokkal gyengébben szerepeltek. Ez főleg a szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom esetében szembetűnő. Szervezői ugyanis azzal számoltak, hogy Szlovákia legjelentősebb politikai erejévé válnak. Választóikat leginkább a római katolikus lakosság körében toborozták, de

azzal is számoltak, hogy a katolikus pap nevét viselő rossz hírű, de egyértelműen nemzeti és vallásos színezetű Hlinka Szlovák Néppártja hagyományainak felélesztésével növekedhet népszerűségük. Az ehhez az irányzathoz tartozó tömegeket azonban a Szlovák Nemzeti Párt vonta maga köré. A nemzeti párt váratlan sikere – és agresszivitása is – éppen ezzel a hagyományélesztéssel magyarázható. Így a Demokrata Párt gyenge választási eredménye már nem meglepő, hiszen ez hagyományosan az evangélikus szlovákság körében toborozta híveit. A szlovák római katolikusok és evangélikusok aránya (kb. 5 : 1) pedig szinte azonos a Kereszténydemokrata Mozgalom és a Demokrata Párt szavazói arányának hányadosával (19,2% : 4,3%).

A keresztény pártok viszonylagos sikertelenségének azonban az is oka volt, hogy a keresztény szemléletmódnak önmagában nincs elegendő vonzereje, a kommunistaellenesség pedig nem bizonyult elégséges programnak. Mozgósító gazdasági programot nem tudtak meghirdetni – például elleneztek a meggazdagodást. Szélsőséges nemzeti programot pedig nem mertek vállalni – noha afelé hajlottak –, mert ezzel szalonképtelenné váltak volna a keresztény pártok nemzetközi szervezeteiben.

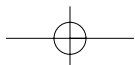
A kommunista párt 13% fölötti eredménye kitűnőnek mondható – tekintettel a fokozott mértékű kommunistaellenes propagandára, valamint arra, hogy a kommunisták nagy része nem a párt jelöltjeire adta le szavazatát, hanem a nemzeti vagy a regionális érdekeket hirdető pártok és mozgalmak jelöltjeire.

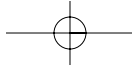
A júniusi parlamenti választásoknak nemcsak kimagasló győztesei és vesztesei voltak, hanem volt két relatív győztese is.

Csehországban a morvák és a sziléziaiak önkormányzataért küzdő mozgalom volt viszonylag a legeredményesebb, hiszen a nyolc választókerületből csupán a két morva kerületben számíthattak szavazatokra. Ennek ellenére megszerezték az összes csehországi szavazat 10%-át. Sikerük a regionális érdekek jelentőségét tanúsítja, szemben azokkal, akik az állam, a központ, illetve a többség érdekeinek túllhangsúlyozásával elnyomják a helyi, csoport- és kisebbségi érdekeket.

Ezzel függ össze az Együttélés Politikai Mozgalom és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom koalíciójának jó eredménye is. Az Együttélés országos szervezettsége jóvoltából a „12-es koalíció” Csehszlovákia összes választókerületében indított jelöltek, és mindenütt kapott szavazatokat. Csehországban a lengyelek lakta északmorva kerületben szavaztak a legtöbben az Együttélés jelöltjeire, Szlovákiában pedig elsősorban a magyarok lakta járásokban. Nem volt azonban egyetlen olyan szlovákiai járás sem, ahol e koalíció listájára – éppen az együttélés szelleme miatt – ne szavaztak volna. A szórványszavazatokat hozó járásokban a legtöbb szavazatot az ukránok és a rutének által lakott területen kapta az Együttélés. A német kisebbség körében azonban nem tudta megvetni lábát a mozgalom annak ellenére, hogy a magyar, lengyel, rutén, illetve ukrán képviselőjelöltek kívül német jelöltet is indított.

Szlovákia területén összesen tizenhat párt, mozgalom, választási koalíció és tömb indult a parlamenti választásokon. Az Együttélés koalíciója két járásban ab-

szolút többséget szerzett (Dunaszerdahely 68,39%, Komárom 64,68%), hat járásban relatív többséget (Rimaszombat 35,08%, Galánta 34,24%, Érsekújvár 34,13%, Tőketerebes 29,4%, Léva 26,3%, Nagykürtös 24,86%). Két járásban a második helyen (Rozsnyó 20,15%, Losonc 16,7%), egy járásban a harmadik helyen (Kassavidék 14,63%), további két járásban a hatodik helyen (Pozsony-vidék 5,22%, Nyitra 4,79%), Pozsonyban és Kassán a hetedik helyen (2,27%, illetve 3,67%) végzett.

Az Együttélés koalíciója a magyar szavazóknak köszönheti választási eredményét. Ezzel függ össze, hogy miért tartották sokan meglepetésnek a 12-es listán induló koalíció eredményét. Egyrészt azzal számoltak, hogy a magyar szavazókat megfelelően megosztották a Nyilvánosság az Erőszak Ellen és a Szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom szavazótáborá között. Másrészt nem számoltak azzal, hogy a több mint negyvenéves elnyomás után a nemzeti kisebbségek, de főleg a magyarság politikai élete ismét felelevenedik. Az életre kelés meglepő voltát hangsúlyozza az is, hogy a második világháború végétől a nemzeti kisebbségeknek tilos volt önálló politikai szervezetet működtetniük, sőt állampolgári jogaik megvonása okán 1946-ban nem járulhattak az urnákhoz sem. Számukra 1936-ban voltak az utolsó szabad választások. A németek – úgy látszik – nem tudták még kiheverni a negyvenöt év megpróbáltatásait, de a magyarok politikai regenerálódása megkezdődött.

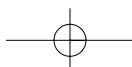
A nemzeti kisebbségek választási aktivitásának eredményét a képviselő-testületek nemzetiségi összetétele tükrözi.

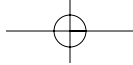
A Szlovák Nemzeti Tanács 150 képviselőjéből 23 magyar (13 Együttélés–Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom, 3 kommunista, 6 Nyilvánosság az Erőszak Ellen – Független Magyar Kezdeményezés, 1 Kereszténydemokrata Mozgalom). Az egyetlen ukrán képviselő az Együttélés révén került a testületbe. Lengyel és német nemzetiségű jelöltek nem jutott képviselői szék.

A Szövetségi Gyűlés 300 képviselőjéből 15 a magyar (11 Együttélés–Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom, 4 Nyilvánosság az Erőszak Ellen–Független Magyar Kezdeményezés), 3 cigány (1 kommunista, 2 Nyilvánosság az Erőszak Ellen) 2 lengyel (1 Együttélés, 1 Polgári Fórum). Ukrán és német nem jutott be.

A Cseh Nemzeti Tanácsba 1 lengyel és 1 német nemzetiségű képviselő került – mindkettő a Polgári Fórum listájáról.

A választási eredmények lehetőséget nyújtanak a Csehszlovákiában élő magyarok valós létszámának megközelítő felbecsülésére is. A 12-es listára leadott 293 ezer szlovákiai szavazatból mintegy 270 ezret magyar szavazók adtak le (Csehszlovákiában összesen 6 ezren szavaztak az Együttélésre). Magyar szavazatokat azonban kaptak más pártok is. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen a Független Magyar Kezdeményezés révén szerzett hozzávetőlegesen 40 ezer szavazatot, a szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom is kapott 40–50 ezer magyar szavazatot, és a kommunista pártra is kb. 30–40 ezer magyar adta le szavazatát. Néhány ezer szavazatot elvitt a Demokrata Párt és a Mezőgazdasági Párt is. Ez összesen 400–420 ezer magyar szavazatot jelent. A szavazástól a választásra jogosultak kb. 8%-a maradt

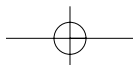
távol. Ezzel együtt a magyar választópolgárok száma tehát meghaladja a 450 ezret. A magyar lakosság összlétszámának ez 65%-a – ennyi ugyanis a választásra jogosultak aránya. Ebből arra lehet következtetni, hogy Csehszlovákiában valójában 710–740 ezer magyar él, tehát 130–160 ezerrel több, mint az 1980-as népszámlálás eredménye mutatta.

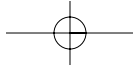
A választások megteremtették a központi hatalom átvételének legális és legitim keretét, amelyet az új kormányok megalakításával és az új köztársasági elnök megválasztásával kellett kitölteni.

A választási eredmények alapján csak koalíciós kormányokat lehetett alakítani. Más kormány ugyanis kormányzasképtelen lett volna, mivel az alaptörvények elfogadásához 3/5-ös parlamenti többség szükséges.

A szövetségi kormányt a megszerzett mandátumok száma szerint elsősorban a csehországi Polgári Fórum és a szlovákiai Nyilvánosság az Erőszak Ellen alakíthatta meg. Hogy ne kisebbségi kormányként kerüljön hivatalba, egy további koalíciós partnert kellett keresni. Mivel a csehországi Kereszténydemokrata Unió nem volt hajlandó belépni a koalícióba, erre a szerepre egyedül a szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom volt alkalmas, mely ennek tudatában fontos pozíciók megszerzéséhez kötötte a koalícióra lépést. Csak Havel elnök személyes közbelépése mozdította el a holtpontról a koalíciós tárgyalásokat. Az országos érdek ugyanis nem engedte meg, hogy más, vagy több párt kerüljön a szövetségi kormányba. A kommunisták szóba sem jöhettek – ebből elvi kérdést csinált minden párt. A morvák és sziléziaiak társasága, valamint a Szlovák Nemzeti Párt szeparatista politikája miatt nem jöhetett számításba, az Együttélés pedig azért nem, mert elsősorban a nemzeti kisebbségeket tömörítette. A többi párt eleve ellenzéki álláspontra helyezkedett.

Az erőviszonyok Szlovákiában is hasonlóak voltak. Kormányalakító lett a Nyilvánosság az Erőszak Ellen és a Kereszténydemokrata Mozgalom. Harmadik társnak a jelentéktelen Demokrata Pártot kérték fel, mely ezt örömmel elvállalta. Ebben a felállásban azonban erőtlen koalíció alakult ki, mert a pártok közötti politikai ellentétek ingataggá tették a kormány helyzetét, a parlamentben sem érték el a megbízható többséget. A négyes koalíció kialakításának azonban nem csak gyakorlati akadályai voltak. A Zöldek kivételével a többi párttal szemben alapvető politikai kifogások merültek fel. Noha a kormánykoalíciót alakító három párt mutatott némi affinitást a Szlovák Nemzeti Párt irányába, azt kendőzetlen nacionalista magatartása miatt mégsem fogadhatták maguk közé. Sőt taktikusabb volt a nemzeti pártot meghagyni ellenzékben, mert az onnan előcsörtető szélsőséges követeléseivel kellő alibit szolgáltatott arra, hogy a kormány politikája fokozatosan a politikai paletta jobb oldala felé csúszhasson el – kielégítve ezzel az általános elvárásokat. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen azzal magyarázta a vártnál mérsékeltebb választási sikerét, hogy sok választót veszítettek választási partnerük, a Független Magyar Kezdeményezés miatt. A kommunisták és az Együttélés kormányzó partnerként szóba sem jöhetett a már említett okok miatt.

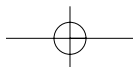
Csehországban a Polgári Fórum alakított kormányt. Koalíciós partnerei kézenfekvők voltak: a morvák és a Kereszténydemokrata Unió. Itt csak a kommunisták szorultak ki a hatalomból.

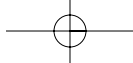
Az új szövetségi kormány megalakítását – rossz ómenként – egy alkotmányjogi baklövés kísérte. A köztársasági elnök hamarabb nevezte ki az új kormányt, mint ahogy az új Szövetségi Gyűlés megalakult. Ezért az újdonsült kabinetnek gyorsan le kellett mondania, hogy várjon tizenhat órát az újabb esküételre.

A figyelmetlenség minden bizonnyal a kormányalakítás körüli idegesség visszahatása volt. De a nyugtalanság ezután sem ült el. A koalíciós tárgyalások során ugyanis kiderült, hogy százszázalékosan a kormánypártok sem megbízhatók. Mind a szlovák kereszténydemokraták, mind a Nyilvánosság az Erőszak Ellen parlamenti képviselői között akadtak olyanok, akik a Szlovák Nemzeti Párt irányába húztak. Ezek – esetleg együtt a kommunistákkal – az elnökválasztás során Havel ellen szavazhattak volna. Sőt a csehek között is volt néhány Havel-ellenes képviselő. Igaz, az esélytelen ellenfelek miatt – akik vissza is léptek – csak egy elnökjelölt volt, mégis megtörténhetett volna, hogy Havel nem kapja meg a 3/5-ös többséget. Ez nemcsak azt jelentette volna, hogy egy időre elnök nélkül marad a köztársaság, hanem olyan politikai vákuumot idézett volna elő, amelyben a szlovák szeparatisták akár kikiálthatták volna az önálló államot is. Szlovákiában ugyanis ilyen hangulat uralkodott. A Szlovák Nemzeti Párt néhány képviselője a Szlovák Nemzeti Tanácsban a testületet már Szlovák (birodalmi) Gyűlésnek nevezte, a Szövetségi Gyűlésben pedig önálló szlovák jegybankot követelt.

A félelmeket igazolta a köztársaságielnök-választás eredménye. A Havel támogatására folytatott kulisszák mögötti agitáció ellenére ötven képviselő mégis ellene szavazott. Megválasztása tizenhárom vokson múlt. Ha a Nemzetek Kamarájának szlovákiai képviselőitől ennyivel kevesebb szavazatot kap, megbukik az elnökválasztáson. Ez egyértelmű figyelmeztetés volt azok számára, akik az ország egységének megőrzésén fáradoztak. A szlovákok és a csehek közötti egyre feszültebbé váló helyzetben Havel nélkül az egység aligha lett volna megtartható.

A szlovák szeparatistáktól való félelem megalapozott volt. Június végén ugyanis példátlan esemény történt Szlovákiában. Nyitrabánon (Bánovce nad Bebravou) leplezték a fasiszta lelkületű és náci szolgálatban álló Szlovák Köztársaság elnökének, a római katolikus plébános Jozef Tisonak az emléktábláját, akit 1947-ben a Csehszlovák Köztársaság szétverése, a második világháborúba való belépés, a zsidó lakosság deportálása és a náci német hadsereggel való együttműködés miatt háborús bűnösnek halálra ítélték és felakasztottak. Az emléktáblát a nyitrai római katolikus egyházmegye újdonsült püspöke, Chrizostom Korec leplezte le. Noha kb. tíz nap múlva – főleg a nemzetközi felháborodás miatt – a táblát eltávolították, mégsem lehet napirendre térni azon esemény felett, amely határvonalat jelent a második világháború utáni Csehszlovákia és egész Közép-Európa történelmében: hogy egy fasiszta politikus emlékét nyilvánosan és közterületen akarják megőrizni. Ettől a ponttól – legalábbis Csehszlovákia történelmében – egy új politikai időszámítást kell kezdeni: a nyílt újrafasiszálódás kronológiáját.

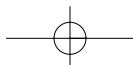

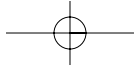
A szlovák szélsőségesek sem tértek napirendre az esemény fölött. Az emléktábla eltávolítása és Szlovákia önállósulásának lassú folyamata miatt elégedetlenkedők július végén egy új politikai csoportosulást hoztak létre – a Szlovák Nemzeti Demokrata Mozgalmat. Élére a táblaavató püspököt, Korec atyát hívták meg, akit közben figyelmeztethettek, mert az ajánlatot visszautasította.

A központi hatalom átvétele a választásokkal és a kormányok megalakításával többé-kevésbé legitim módon megtörtént tehát, de a hatalmi harc éppen csak megkezdődött. Ez azonban nem a kommunista rendszert védő és a demokráciáért küzdő csoportok között alakult ki, hanem az egyik oldalon az új hatalmi struktúrákon belül állók, a másik oldalon pedig a kormányzásból kiszorult erők és a kormánypártok között.

A kormánypártokon belül a csehországi Polgári Fórum berkeiben indult el leg hamarabb a polarizálódás. Az angol konzervatívokhoz közel álló, magát demokratikus jobboldalnak nevező csoport és a többiek között. Az előbbieket a gyors privatizációt és a gazdasági sokkterápiát tartották az egyetlen járható útnak, míg a többiek a lassú átmenet hívei voltak. A gyors ütemű politika híveinek élén Václav Klaus pénzügyminiszter állt, míg a megfontoltabbaknak látszók élén Václav Havel köztársasági elnök. E megosztás kihatott az ország nemzetpolitikájára is. A Havel vonalához tartozó politikusok a szlovák követelésekkel szemben a hátrálás taktikáját választották, míg a másik vonulat a radikálisabb megoldások híve volt. A további széthúzás a csehországi politikában a morva autonomisták részéről volt várható. Szlovákiában egyszerűbb elemekből állt össze a megosztódást bemutató politikai kép. A kormánypártokon belüli megosztás csaknem kizárólag nemzeti színezetű volt, és elsősorban abban nyilvánult meg, hogy melyik szárny milyen mértékben ért egyet a Szlovák Nemzeti Párt által feltálatlalt nemzeti követelésekkel. E differenciálódás szerint a szlovák politikai életben a politikai jobboldal irányába haladó hullámmozgást lehetett észlelni: a Nyilvánosság az Erőszak Ellen liberális magjától a kereszténydemokratákon át a Szlovák Nemzeti Párt felé.

A kormánypártokon kívüli politikai palettán Csehországban elsősorban a balosok igyekeztek hangulatot gerjeszteni az új kormány ellen. Ehhez a romló gazdasági helyzet nyújtott megfelelő alapot. A kommunisták nem is igen titkolták, hogy politikájukat a várható szociális feszültségekre építhetik. Ez valóban nem volt irreális elképzelés, hiszen az 1990-es év első hét hónapjában kb. 30%-kal emelkedtek a megélhetési költségek, miközben a fizetések változatlanok maradtak. Ezt a helyzetet súlyosbította a hiánycikkek egyre dagadó jegyzéke és a dráguló energia. A baloldali propagandának egyelőre nem volt tömegbázisa, mert még sokan tudatosították, hogy a fellépő gondok a múlt rendszer számlájára írhatók. (Azt már kevesebben tudták, hogy a múlt rendszer az azt megelőzőnek a következménye.) A politikai józanság ilyen körülmények között azonban nem tartható hosszán, mert a nagy ipartelepek elszegényedő és proletarizálódó munkássága, az elkerülhetetlenül tömegesedő munkanélküliek, valamint a nyárspolgári hagyományokat ápoló középosztály megfelelő közege lesz a szélsőségeseknek: akár a kommunista-

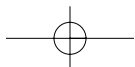
ellenes, akár a prokommunista, vagy ha kell, nemzeti színezetű, mondjuk szlovák-ellenes propagandának. A kormányzat és Havel elnök egyelőre úgy vélték, hogy a bukott rezsim hivatalban maradt híveivel minél gyorsabban kell leszámolni. A hatalom biztosítása szempontjából ez valóban fontos lépés volt, de a gazdasági bajokon nem segít, sem a közvéleményt nem tudja huzamosabb ideig megnyugtatni. Szembe kell nézni az inflációval, eladósodással, a gyors privatizációval, illetve reprivatizációval, mely egyelőre sem az új kormány, sem az új parlament számára nem könnyen megemészthető feladat.

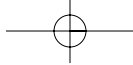
Szlovákiában – amint ez a kormánykoalíció belüli jobbrtolódásból is nyilvánvaló volt – más helyzet alakult ki. A nemzeti jobboldal tör előre, kétfrontos harcot hirdetve.

Az egyik fronton Prágával fordulnak szembe. A szlovák kormány legitim úton, de erőszakosan törekedett a szövetségi államhatalmi szervek fokozatos lebontására. Hangoztatva, hogy az eddigi aszimmetrikus föderációt át kell alakítani valós szövetségi rendszerré, amelyet két szuverén állam alkotna, esetleg konföderációvá, amelyben Szlovákia állami szuverenitása olyan mértékű lenne, hogy önállóan léphetne be az európai államok közösségébe. Ez a küzdelem a szövetségi és a szlovák kormány, illetve a két törvényhozó testület között gyakorlatilag az illetékességi (kompetencia-) harcban nyilvánult meg. A szlovák kormány – átvéve a Szlovák Nemzeti Párt által meghirdetett követeléseket – már megcélozta a hadügy és a külügyek szétválasztását is, valamint szorgalmazta az önálló szlovák jegybank megalapítását.

A szlovák kormánypártok és a kormányon kívüli nacionalista pártok követelései azonban a lehetetlennel voltak határosak. Hiszen szövetségi állam úgy nem tartható fenn, ha azt két szuverén köztársaság alkotja, hiszen a külügynek, hadügynek, az állambiztonságnak és a pénzügynek egységesnek kell lennie ahhoz, hogy államról beszélhessünk. Másrészt a föderációt sem lehet átalakítani konföderációvá anélkül, hogy közben a föderalisztikus állam legalább egy időre ne szűnjön meg. Tehát Szlovákiának először teljesen el kell szakadnia, és önállósulnia kell ahhoz, hogy Csehországgal konföderációt alkothasson. Az ellenzéki Szlovák Nemzeti Párt azonban tévovázás és mellébeszélés nélkül követelte a szlovák állami önállóságot, a teljes elszakadást Csehországtól.

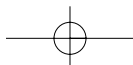
A másik fronton a magyarok ellen támadtak. A szlovák kormány elnöke⁴ azal a doktrínával lépett fel, hogy a nemzeti szenvedélyek föllángolásáért Szlovákiában a magyar kisebbség a felelős, mert – állítólag – a magyarlakta területeken élő szlovákokat a magyarok elüldözik lakóhelyükről, nem engedik számukra anyanyelvük használatát, azok sorsa tehát elviselhetetlenné válik saját hazájukban. Természetesen ezen állítása bizonyítására egyetlen példát sem említett, mint ahogy mások sem, akik hasonlóan vádaskodnak a magyarok ellen. Nemcsak a szélsőséges pártok és sajtójuk, hanem a kormánypártok és a kormány lapja is efféle vádakkal igyekezett magyarellenés hangulatot kelteni, növelve a már úgyszólván meglevő xenofóbiát a szlovák olvasókban. Továbbá Szlovákia belügyeibe való beavatkozással vádolta Magyarországot, elsősorban amiatt, hogy a magyarországi

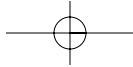

sajtó és a televízió folyamatosan közöl tudósításokat a Szlovákiában zajló eseményekről. A szlovák kormány már Havel köztársasági elnököt is figyelmeztette, hogy beavatkozik Szlovákia belügyeibe(!). Havel ugyanis tárgyalt Göncz Árpáddal, a Magyar Köztársaság elnökével, és eszmét cseréltek az országban élő magyar kisebbség helyzetéről is, majd megegyeztek abban, hogy a két államfő közösen elfogad egy kisebbségi chartát. A szlovák kormány emiatt tiltakozott a köztársasági elnöknél, ugyanis a magyarkérdést kizárólagos szlovák belügynek tekintette. A szlovák sajtó és a kormány tagjai is egyre gyakrabban hangoztatatták, hogy Magyarország katonailag fenyegeti Szlovákiát. Az ilyen kijelentésekkel és sugallatokkal – természetesen – a magyarellenességet fokozták, és olyan veszélyeztetettségi hangulatot teremtettek, amelyben a szélsőséges intézkedéseknek, valamint a készülő nyelvtörvénynek pozitív fogadtatása lehet. Az így kialakult veszélyes helyzettel lehetett magyarázatot adni a belpolitikai és a gazdasági állapot elkertülhetetlen romlására, esetleg a magyar lakosság elleni karhatalmi föllépésre. A Szlovák Nemzeti Párt pedig a nyílt magyarellenességet szította. A magyarellenes tüntetések szervezése mellett a kormánypártok által is tolerált kizárólagos nyelvtörvény elfogadását szorgalmazta, amely kizorítaná a nyilvános használatból a nemzeti kisebbségek nyelvét. Sőt lehetőséget teremtene iskoláik megszüntetésére is. Augusztusban született meg a Harmadik Birodalom szellemét idéző és a nürnbergi náci törvényekre hasonlító szlovák nemzetvédő törvény javaslata, mely szerint a szlovák nemzetiségűeknek a nem szlovák nemzetiségűek ellenében Szlovákia területén vétőjoguk lenne. Mind a nyelvtörvény szorgalmazása, mind a nemzetvédő törvényjavaslat a többségi szlovákságot hivatott védeni a kisebbségben élő magyarokkal szemben.

A szlovák szélsőségesek tüntetések, sőt önégetések sorozatát ígérték, ha a kormány nem teljesíti magyarellenes követeléseiket. Kézenfekvő a kérdés: érdeke lehet-e valakiknek a helyzet destabilizálása? A sablonos válasz úgy hangozhatnék: a bukott rezsim kibukott haszonélvezőinek lehet az érdeke. Meglehet, hiszen a szlovák nemzeti mozgalmakban sok volt kommunista találhatók, akik ebben a szellemben befolyásolták már a korábbi hatalom politikáját is. De a szlovák történelem ismerői más választ is adhatnak. Az utolsó ötven év történelmi eseményei meghökkentő egyenruhcseréket produkáltak a szlovákság életében. A zsidókat és a demokratákat üldöző Hlinka-gárdisták 1945-ben beálltak magyar-üldözőnek. A Hlinka-pártiak pedig 1946-ban felsorakoztak a Demokrata Párt mögé, mert a Hlinka-pártot közben betiltották. A kommunista hatalomátvétel után az ügyesebbik része kommunistává vedlett, sőt egyszerre érdemeket tudott fölmutatni a fasisztaellenes harc időszakából is. A negyvenkét évnyi kommunista uralom végével pedig sok kommunista – éppen az átváltozás e hagyományos vonala mentén – a szlovák nemzeti mozgalmak felé sodródott. A magyarellenességben nem a bukott rezsim panoptikumába tartozó levitézlett figurák ármánykodásai tűnnek föl tehát, sőt nem is a tudatos zavarkeltők mesterkedései, hanem egy természetszerű jelenség: a szlovák társadalmi és politikai élet hagyománya.

A szlovákok kétfrontos harca azonban nem kétfrontos igazán. A szövetségi szervek ugyanis eddig csak hátráltak, a csehek pedig várakozó álláspontra helyezkedtek. A magyarok emiatt védelmi állásokba kényszerültek, és egyszerre két ellentétes óhaj beteljesülését várták. Egyrészt a csehszlovák állam alkotmányos egységének újrászilárdulását kívánták, ettől remélve védelmet a szlovák szélsőségekkel szemben. Ugyanakkor várták a szlovák követelések mihamarabbi beteljesülését is. Ez ugyanis olyan új jogi helyzetet teremtene, amely talán siettetné sorsuk nemzetközi rendezését. Azonban mindkét óhaj hátterében ugyanaz a félelem húzódik meg: a fokozott magyarellenesség szabad teret kapna a szövetségi hatalom elerőtlenedése következtében a saját alkotmányhoz jutó Szlovákiában. Ezzel a magyarok üldözésének minden jogi akadályja megszűnne. A morális gátak ugyanis már régen leomlottak.

* * *

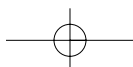
A politikai idealisták, a szemfényvesztők és a szerencselovagok 1989 novemberében és decemberében ugyanazt mondták: gyöngéd, bársonyos, vértelen forradalom zajlik Csehszlovákiában. Azokat, akik óvatosan arra figyelmeztettek, hogy a kezdeti harmóniát a kemény konfrontációkat hozó hétköznapi fogják fölváltani, kórusban lehurrogták. És lám! Az elmúlt hónapok során nemcsak a jelzőket kellett felülbírálni, hanem már az ország nevét is másképpen kell azóta írni és mondani.

Valóban forradalom zajlott le az országban? A fogalom mechanikus értelmezése szerint igen, mert a korábbi politikai rendszert egy új, más váltotta fel. A folyamat lényege szerint azonban ez nem volt valódi forradalom. Az új politikai rendszer valójában nem új, hiszen pluralizmus és parlamenti demokrácia már volt korábban is ebben a térségben. Persze pontosan oda visszatérni, ahol ez megszakadt, nem lehet. Ezért a mostani rendszer sem lehet annak a folytatása. De a politikai változásokat kísérő nemzeti-hatalmi átalakulás és az agresszív nacionalizmus arra utal, hogy egy késleltetett fejlődési folyamat újraindulásának és hirtelen felgyorsulásának vagyunk tanúi és részesei. Tulajdonképpen egy anakronizmusban élünk – a XIX. század első felét éljük meg a XX. század végén –, mely ha rövidesen nem ér véget, robbanásszerű végkifejlethez vezethet. A romániai sorozatos tüntetések, a jugoszláviai belharcok és a Szovjetunió nyugati és déli peremén zajló, polgárháborúra emlékeztető események ennek az árnyékát vetítik előre.

(Sajtó alá rendezte: Filep Tamás Gusztáv)

J E G Y Z E T E K :

- 1 Valójában multinacionalizmusról van szó.
- 2 Václav Havel ideiglenesen megválasztott köztársasági elnök 1990. február 26-án megtartott óvárosi beszédében vetette fel, hogy az állam nevéből ki kellene hagyni a szocialista kifejezést. Innen datálható az ún. kötőjelháború kezdete. A későbbiek során főként a szlovák nacionalisták követelték azt, hogy a cseh és szlovák elnevezés – az egyenrangú viszony kifejezéséeként – kötőjellel kössék össze. Az ország új neve a szocialista jelző elhagyása után Cseh–Szlovák Szövetségi Köztársaság lett.

3. Az 1990-es parlamenti választások eredményei:
1. A Szövetségi Gyűlésbe a Cseh Köztársaságban megválasztott képviselők:
 - Polgári Fórum: 53,15%
 - Csehszlovákia Kommunista Pártja: 13,49%
 - Kereszténydemokrata Unió: 8,69%
 - Mozgalom az Önkormányzati Demokráciáért: – Társaság Morvaországért és Sziléziáért: 7,8%
 2. A Szövetségi Gyűlésbe a Szlovák Köztársaságban megválasztott képviselők:
 - Nyilvánosság az Erőszak Ellen: 32,54%
 - Kereszténydemokrata Mozgalom: 18,98%
 - Szlovákia Kommunista Pártja: 13,81%
 - Szlovák Nemzeti Párt: 10,96%
 - Együttélés-ESW: 8,58%
 3. A Szlovák Nemzeti Tanácsba választott képviselők:
 - Nyilvánosság az Erőszak Ellen: 29,35%
 - Kereszténydemokrata Mozgalom: 19,21%
 - Szlovák Nemzeti Párt: 13,49%
 - Szlovákia Kommunista Pártja: 13,35%
 - Együttélés–Magyar Koalíció: 8,66%
 - Demokrata Párt: 4,40%
 - Zöldek Pártja: 3,49%
 4. Vladimír Mečiarról van szó.

Februári számunk közönség előtti bemutatója 2010. február 12-én,
pénteken 18 órakor lesz.

Helyszín: TF Aula, Bp., Alkotás u. 44.

Bevezetőt *Csoóri Sándor* mond.

Közreműködnek:

*Czakó Gábor, Döbrentei Kornél, Duray Miklós, Kubik Anna,
Mórocz Zsolt, Petrás Mária,
Pozsgay Imre, Szabó András és Tókéczki László*

Az elemzés 1990 nyarán készült, néhány részlete megjelent a római *Katolikus Szemle* 1990/IV. számában.